

سنترپژوهی مطالعات توانمندسازی زنان روستایی در ایران

فاطمه اکبری آواز^۱

مدیریت آموزش و پرورش شهرستان درمیان، اسدیه، خراسان جنوبی (fatemeh.akbari@birjand.ir)

چکیده

با وجود تغییر و تحولات چند دهه اخیر و به تناسب آن تغییر جمعیت و ساختار جامعه روستایی ایران، می توان گفت هنوز روستاها نقش مهمی با توجه به پیشینه غنی شان در جامعه ما ایفا می کنند. در این بین، زنان به عنوان نیمی از جمعیت روستایی با توجه به مسائلی نادیده انگاشته شده اند. مبحث توانمندسازی و به خصوص توانمندسازی زنان روستایی به عنوان یکی از مهم ترین راه های توسعه جوامع از جمله ایران، مورد توجه محققان ایرانی بوده و مطالعات این حوزه بر مقوله ها و مؤلفه های گوناگونی تأکید کرده اند. از این رو، هدف پژوهش حاضر ارائه مدلی جامع و روشن از پژوهش های موجود در این زمینه با روش سنترپژوهی است. بدین منظور ۳۳ مقاله از مجموع ۱۱۹ مقاله موجود بین سال های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ از طریق پایگاه های SID و Civilica و پورتال جامع علوم انسانی به صورت هدفمند انتخاب و تحلیل شد. با تجزیه و تحلیل مقالات، مؤلفه های توانمندسازی زنان روستایی در پنج مضمون شامل: سرمایه اجتماعی، تربیتی - آموزشی، فردی - روانی، زیرساختی و حمایتی - سیاسی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی طبقه بندی شدند و مورد بحث قرار گرفتند.

کلیدواژه ها: توانمندسازی، زنان روستایی، سنترپژوهی.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی، گروه جامعه شناسی، دانشگاه بیرجند.

۱- مقدمه

ایران به عنوان یک کشور در حال توسعه یا در حال توسعه گذار شناخته می‌شود. با توجه به مسائلی همچون: مهاجرت، جاذبه شهرها و دافعه روستاها، توسعه و امکانات نامتوازن، شهرنشینی، صنعتی شدن و ... جمعیت روستایی ایران به سمت شهرها کشیده می‌شود، اما هنوز بخش عظیمی از جمعیت ایران در دل روستاها جای دارد. جامعه روستایی و روستاهای ایران بخش مهمی از ساختار آن را در یک روند تاریخی تا به امروز تشکیل داده‌اند. در این میان شاید بی‌اغراق بتوان گفت که زنان به عنوان عنصری مؤثر در جامعه روستایی ایران پایه پای مردان در فعالیت‌های مختلف روستا مشارکت داشته‌اند؛ بنابراین توجه به نیاز و توانایی‌های اعضای و اقشار روستایی من جمله زنان، توانمندی یک جامعه همچون ایران را در پی خواهد داشت.

«بر اساس گزارش جهانی سازمان ملل متحد، زنان بیشتر از مردان در معرض خطر فقر قرار دارند، زیرا از عمده امکاناتی که برای توانمند شدن و مبارزه با فقر و کاهش آن لازم است، محروم‌اند. پس از سال ۲۰۰۰ ملاحظه می‌شود که توانمندسازی^۱ از جایگاه ویژه‌ای برای نیل به عدالت و فقرزدایی برخوردار است. در واقع، این باور شکل گرفته که راه گریز از چنگال فقر، توانمندی کلیه آحاد جامعه، به خصوص زنان فقیر است» (نوروزی ۱۳۹۵: ۱۲).

امروزه منابع انسانی یکی از مهم‌ترین سرمایه‌های یک جامعه به‌شمار می‌روند. در این میان، شاید نقش زنان به عنوان سرمایه‌های اجتماعی کم‌رنگ‌تر دیده شده و به نوعی مورد کم‌توجهی قرار گرفته است. این در حالی است که توانمندسازی زنان یکی از هدف‌های توسعه پایدار در هزاره سوم است. زنان به عنوان عنصری مهم در تعامل بیشتر با محیط‌هایی همچون خانه و خانواده هستند که از بنیان‌های یک جامعه به‌شمار می‌روند. آن‌ها هم به‌طور مستقیم در ارتباط با مسائلی همچون: پرورش فرزندان، اداره امور منزل، حفظ محیط زیست، بهره‌وری صحیح از منابع و صرفه‌جویی در انرژی قرار می‌گیرند (کلدی و سلحشوری ۱۳۹۱: ۸) و هم می‌توانند در صحنه‌های اجتماعی متناسب با عرف و فرهنگ یک جامعه هنرنمایی و نقش‌آفرینی کنند. بدین ترتیب توانمندسازی زنان و باور آن‌ها به توانمند بودنشان می‌تواند مسیر حرکت جامعه را به سمت پیشرفت و توسعه سرعت بخشد.

اصلی‌ترین مفهومی که در پژوهش حاضر به کار رفته، مفهوم توانمندسازی است. توانمندسازی، به عنوان مجموعه فعالیت‌هایی است که زنان یا گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر را برای پذیرش نقش‌های اجتماعی آماده می‌کند. این فعالیت‌ها دارای ویژگی‌های برجسته هستند که همه‌جانبه بودن و یکپارچگی در ارتقای مهارت‌ها از مهم‌ترین آن‌هاست. در تعریف توانمندسازی بر مفاهیمی چون هم‌جهتی و هدفمندی در رشد، تجانس و هارمونی در توسعه (صیاد بیدهندی، اسکندری نوده و خانی ۱۳۹۱: ۱۴۱) و آگاهی به نیازها، قابلیت‌ها و اهداف، اعتماد به نفس و خوداتکایی (فرخی ۱۳۷۶: ۷۹) تأکید شده است. بر اساس تعریف سازمان ملل (۲۰۰۹) این فرآیند دارای پنج مرحله است: احساس ارزش، حق مالکیت و تصمیم‌گیری، حق دسترسی به فرصت‌ها و منابع، حق کنترل خود در محیط اجتماعی، قدرت تأثیرگذاری بر جریان‌های اجتماعی. «توانمندسازی را باید یک فرآیند اجتماعی چندبُعدی دانست که تسلط فرد بر زندگی خودش را آموزش، پرورش و تحکیم داده و قدرت فرد را برای استفاده در زندگی

۱. Empowering.

شخصی و جمعی به‌منابه ظرفیتی برای بهره‌وری پرورش می‌دهد. در نهایت، همه این‌ها کنش‌های مهم و انتخاب‌های سرنوشت‌ساز فرد را شکل می‌دهند» (مالهوترا، اسکولر و بوئندر^۱ ۲۰۰۲: ۷).

در مورد توانمندسازی زنان روستایی به‌عنوان بخش مهم و تأثیرگذار در توسعه یک کشور تحقیقات بسیاری صورت گرفته و بر ترکیبی از مؤلفه‌های متنوع توانمندی زنان تأکید شده است. از جمله ابعاد روان‌شناختی (چرمچیان لنگرودی و علی بیگی ۱۳۹۲: ۱۸۵)، اقتصادی (نادری مهدبی و وحدت مؤدب ۱۳۹۷: ۲)، فردی و اجتماعی (نجفی کانی و وصال ۱۳۹۴: ۵۴)، توانمندسازی جسمی و مبتنی بر عاملیت (کلدی ۱۳۹۱: ۷) و ... باوجود مطالعات فراوان در حوزه توانمندسازی زنان روستایی در ایران، هنوز مدلی جامع و منسجم از این پژوهش‌ها صورت نگرفته است. مدلی که بتواند دیدی گسترده و نظام‌مند از تحقیقات موجود به‌دست دهد و تأکید مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی را در تحقیق و پژوهش‌های صورت گرفته، مشخص سازد؛ بنابراین پژوهش حاضر به دنبال ارائه مدلی تفسیری و جدید از برآیند مطالعات پیشین در زمینه توانمندسازی زنان روستایی ایران است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به سؤالاتی از این دست است. مطالعات پیشین در خصوص توانمندسازی زنان چگونه عمل کرده‌اند؟ مؤلفه‌های توانمندسازی زنان در تحقیقات پیشین چیست و چگونه می‌توان آن‌ها را با روش سنتز پژوهی دسته‌بندی کرد؟

۲- روش پژوهش

این پژوهش با روش سنتز پژوهی انجام شده است. سنتز پژوهی^۲ که گاهی معادل فرا تحلیل کیفی به‌کار می‌رود، ترکیب مشخصه‌های خاص مجموعه ادبیات تحقیق است. هدف سنتز پژوهی این است که تحقیقات تجربی را به‌منظور خلق تعمیم‌ها ترکیب کند. تعمیم‌هایی که در آن حدود مرزهای تعمیم نیز مشخص می‌شود. سنتز پژوهی به نظریه‌های مربوط توجه دارد، تحقیقی را که پوشش می‌دهد به‌طور متقارنانه تحلیل می‌کند و سعی می‌کند که تعارضات موجود در ادبیات را حل کند و موضوعات اصلی را برای تحقیقات آینده مشخص نماید (کوپر و هدگز^۳ ۲۰۰۹: ۶). به‌منظور بررسی پیشینه و جمع‌آوری اطلاعات متناسب باهدف پژوهش از مقالات علمی پژوهشی نمایه شده در وبسایت‌های SID و Civilica و پورتال جامع علوم انسانی استفاده شده است. برای جست‌وجو از کلیدواژه‌های توانمندسازی زنان به همراه کلیدواژه روستایی استفاده شد. مقالات جست‌وجو شده اولیه ۱۱۹ مورد در بازه زمانی ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۷ بودند. از میان ۱۱۹ مقاله در نهایت تعداد ۳۳ مقاله مورد تحلیل و تفسیر قرار گرفت. این مقالات بیشترین همخوانی را با اهداف پژوهش داشتند. معیار ورود پژوهش، عنوان مقاله، موضوع مقاله، بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ و زبان فارسی مقالات بوده است. تحلیل مقالات با روش بررسی عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری به‌واسطه تأثیر آن با نظر تأملی پژوهشگر صورت گرفت.

^۱ Malhotra & Schuler & Boender.

^۲ Synthesis.

^۳ Cooper & Hedges.

۳- یافته‌های پژوهش

بعد از بررسی و تحلیل ۳۳ مقاله انتخاب شده از بین ۱۱۹ مورد مقاله، تفسیر یافته‌ها در قالب جدول شماره ۱ ارائه شده است. این جدول شامل نشان دادن روش، رویکرد، پژوهشگران و مقوله‌های توانمندسازی در تحقیقات مورد بررسی در پژوهش حاضر است.

جدول شماره ۱ یافته‌های پژوهش

مقوله‌های توانمندسازی	پژوهشگران	روش/رویکرد
سرمایه اجتماعی (۱. اعتماد؛ ۲. انسجام؛ ۳. مشارکت)، کلاس‌های آموزشی و افزایش سطح آگاهی، مهارت تصمیم‌گیری و ارتباطی، شناسایی و توجه به نیازها، شایستگی، مشارکت	کاظمی، یعقوبی و نعیمی، ۱۳۹۷	کمی (توصیفی - تحلیلی)
۱. برخورداری از مهارت و توانایی ۲. تحصیلات ۳. افزایش ابتکار عمل، شناسایی عوامل بازدارنده و تسهیل‌کننده، کارگاه‌های آموزشی، تشکل‌های گروهی، مشارکت و افزایش روابط اجتماعی، انسجام، اعتماد و تشویق اجتماع به حضور زنان در امور، مشاوره، وام، منابع اطلاعاتی و فناوری، رفع تبعیض، حمایت نهادهای دولتی و کمک به توانایی روانی.	قاسمی، عزیزاده و قندهاری، ۱۳۹۷	کمی توصیفی تحلیلی
توانمندی مدیریتی (اعتبارات خرد و اعطای وام، افزایش شناخت از وضعیت روستا، کارآفرینی، استقلال مالی، تقویت روحیه خودباوری، اعتمادبه‌نفس، تقویت مشارکت) عوامل مؤثر بر توانمندی مدیریتی (مدیرعامل و هیئت‌مدیره، همسر، سرپرست خانواده، همکاری و حمایت خانواده در امور مربوط به صندوق و اشتغال، شیوه اعطای وام) زمینه‌سازی اشتغال‌های جدید، کلاس‌های آموزشی و مهارتی	مظفری، ضیائی، ۱۳۹۶	کمی (توصیفی - همبستگی)
۱. سلامت اجتماعی؛ ۲. روان‌شناختی؛ ۳. مشارکت اجتماعی - سیاسی، توانمندسازی یک فرآیند چندجانبه - کلاس‌های آموزشی و فرهنگ‌سازی و تغییر نگرش جامعه به آسیب‌دیدگی این خانواده‌ها، نهادهای حمایتی.	مهاجری امیری، مجردی و بارسار، ۱۳۹۵	کمی (توصیفی - همبستگی)
راهبردهای مناسب جهت توانمندسازی زنان ۱. افزایش توجه به زنان در سطوح بالای تصمیم‌گیری؛ ۲. تعیین نیازهای آموزشی و برگزاری دوره‌های آموزشی لازم (کشاورزی - ترویجی، فنّی حرفه‌ای، بازاریابی، کارآفرینی، فناوری و...).	وطن‌خواه نوغانی، قاسمی و جوان، ۱۳۹۵	کمی_کیفی
سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت) برگزاری کارگاه‌های آموزشی، مشارکتی و کشف مشکلات و افزایش آگاهی، اتحاد و یگانگی، تشکل‌های روستایی و گروه‌های کاری.	قربانی، عوض پوروراسخی، ۱۳۹۵	کمی (پیمایشی و اسنادی)
خودکفایی و گسترش انتخاب‌های فردی، کاهش فقر و افزایش رفاه و توسعه اجتماعات و بازارها (فقرزدایی)، تغییر روابط قدرت، ابعاد توانمندی (اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، خانوادگی و میان فردی، قانونی، سیاسی، روان‌شناختی)	نوروزی، ۱۳۹۵	کیفی (اسنادی - تحلیلی)

روش/رویکرد	پژوهشگران	مقوله‌های توانمندسازی
کمی (پیمایشی)	قنبری و انصاری، ۱۳۹۴	عوامل اقتصادی (شرکت در فعالیت‌های درآمدزای گروهی، عضویت در تعاونی‌های تولیدی، مشارکت در صندوق اعتبارات، شرکت در کارهای عام‌المنفعه، استقلال در پس‌انداز) عوامل فردی (تقسیم کار در خانواده، شرکت در تصمیم‌گیری‌ها، انگیزه، شغل خانواده، وضعیت مالی خانواده، تحصیلات، سن) عوامل اجتماعی (شرکت در کلاس‌های آموزشی، عضویت در سازمان دولتی، آگاهی از چگونگی کسب‌وکار).
کیفی (اسنادی - کتابخانه‌ای)	فلاح حقیقی، ۱۳۹۴	کسب‌وکارهای خرد (مشاغل خانگی)، سرمایه اجتماعی، افزایش آگاهی و دوره‌های مهارت‌آموزی، تأمین منابع اعتباری خرد، حمایت نهادهای دولتی و غیردولتی، ظرفیت‌سازی، احساس پیشرفت، بهبود توان حل مسئله در مسائل فردی و اجتماعی.
کمی (علی-ارتباطی)	قدیری معصوم و احمدی، ۱۳۹۴	سن و تعداد افراد خانوار با موفقیت در صندوق رابطه معکوس دارد: ۱. سازه اقتصادی (وام کافی، راه‌اندازی شغل، سرمایه‌گذاری)؛ ۲. سازه آموزشی (نشست‌های توجیهی برای مباحث اقتصادی، دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های کارآفرینی برای استفاده از وام، ایجاد انگیزه)؛ ۳. سازه حمایتی (حمایت هیئت‌مدیره از فعالیت‌های صندوق)؛ ۴. سازه اجتماعی فرهنگی (شرکت در مجالس مذهبی و فرهنگی)؛ ۵. سازه روان‌شناختی (توانایی برقراری ارتباط با سایر زنان روستا) * اعتبارات خرد به‌عنوان عاملی غیرمؤثر دیده شده است.
کمی (پیمایشی)	جلیلیان و سعدی، ۱۳۹۴	۱. اعتماد به نفس؛ ۲. مالکیت بر منابع، آزادی و اختیار، ارتباطات اجتماعی، احساس قدرت، وضعیت تأهل، شرکت در دوره‌های آموزشی کارآفرینی و آگاهی‌دهی، شبکه‌های اجتماعی قوی، دریافت خدمات اجتماعی - اقتصادی، آگاهی و آزادی نسبی در حرکت، تحصیلات، ایجاد انگیزه مشارکت از طریق طرح‌های اشتغال خرد، پس‌انداز زنان، استقلال فکری و مشارکت در تصمیم‌گیری، قدرت مهار رویدادها و پیامدها (در نهایت افزایش پایگاه اجتماعی و اقتصادی).
کمی (پیمایشی - مطالعه موردی)	پارباب، زمانی، میاندشتی، پزشکی راد و جمالی، ۱۳۹۳	سن، میزان تحصیلات و میزان سابقه عضویت در تعاونی رابطه معنی‌دار نداشتند، مشارکت در فعالیت‌های تعاونی، میزان رضایتمندی از تعاونی، درآمد، ارتباط و تعامل بین اعضای سازمان‌های ذی‌ربط.
کمی	برقی و قنبری، ۱۳۹۳	عوامل مؤثر بر توانمندی: عضویت در تعاونی‌های تولیدی، تلاش به‌منظور افزایش مهارت‌های تولیدی دیگران، پس‌انداز جمعی پول، شرکت در کارهای عام‌المنفعه، انجام فعالیت‌های درآمدزای گروهی. به‌طورکلی سه عامل مؤثر بر توانمندی به ترتیب شامل: همکاری در فعالیت‌های اقتصادی، پیوندهای خانواده، آگاهی اجتماعی. آموزش و آگاهی اجتماعی، گسترش برنامه‌های ترویجی و سودآور، ارتقاء مهارت کارگروهی.
کمی (پیمایشی)	فقیری، علی بیگی و پور قاسمی، ۱۳۹۳	عوامل مؤثر بر توانمندی: ۱. کنترل بر منابع اقتصادی (تصمیم‌گیری در مورد منابع مالی خانواده)؛ ۲. میزان مشارکت و قدرت زنان در تصمیم‌گیری خانواده؛ ۳. تحرک و پویایی به معنای آزادی زنان برای خروج از خانه در مواقع موردنیاز؛ ۴. آزادی از تسلط خانواده، اعطای وام، آموزش (شغلی، آگاهی از حقوق)، اشتغال‌زایی (کسب درآمد، افزایش اعتماد به نفس).

روش/رویکرد	پژوهشگران	مقوله‌های توانمندسازی
کمی (علی-مقایسه‌ای)	فقیری، زرافشان و علی بیگی، ۱۳۹۳	درآمد و استقلال مالی و اداری، دسترسی به تسهیلات صندوق و قدرت بازپرداخت وام، ایجاد مشاغل، افزایش سرمایه و بهبود موقعیت آن‌ها در جامعه (توانمندی اقتصادی)، افزایش قدرت تصمیم‌گیری در مسائل روزمره و خانوادگی، حضور در مجامع عمومی و آزادی‌های اجتماعی، تحرک اجتماعی، بهبود روابط اجتماعی و تغییر نگرش اطرافیان و جامعه نسبت به موقعیتشان.
کیفی	رضائی مقدم و نعمت پور ۱۳۹۳	سرمایه اجتماعی: ۱. مشارکت اجتماعی؛ ۲. انسجام اجتماعی؛ ۳. اعتماد اجتماعی؛ ۴. قدرت تصمیم‌گیری و کنترل زندگی؛ ۵. کلاس‌های آموزشی و افزایش آگاهی نسبت به حقوق، توانایی‌ها، سلامت، مشارکت و فرصت‌های اقتصادی.
کمی	فیروزی و داری پور، ۱۳۹۳	عوامل مؤثر: عامل اول (عضویت در تعاونی‌های تولیدی، تلاش برای افزایش مهارت‌های تولیدی دیگران، پس‌انداز جمعی پول، شرکت در کارهای عام‌المنفعه و انجام فعالیت‌های درآمدزای گروهی)؛ عامل دوم (آگاه بودن زنان از چگونگی کسب‌وکار در جامعه، عضویت در سازمان‌های دولتی، شرکت در کلاس‌های ترویجی و آموزشی)؛ عامل سوم (رضایت زن از شوهر، فرزند کمتر).
کیفی (کتابخانه‌ای)	نادری مهدبی و وحدت مودب، ۱۳۹۳	مؤلفه‌ها: حمایت دولتی از توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط بخش خصوصی در حمایت مالی، زیرساختی، به‌کارگیری فناوری، برنامه‌های کارآموزی و آموزش‌های پیشرفته، ایجاد خدمات مشاوره‌ای، بازاریابی و تحقیقات بازار، حمایت نهادهای دولتی و قانون‌گذاری لازم.
کمی (همبستگی)	ده حقی، چیدری و صدیقی، ۱۳۹۳	اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی (سرمایه اجتماعی)، سطح تحصیلات و افزایش آگاهی، درآمد و قدرت تصمیم‌گیری و افزایش دامنه اختیارات، سابقه عضویت در تعاونی، افزایش ارتباط اجتماعی و پیوندهای عاطفی اعضا، مالکیت بر زمین.
کمی (پیمایشی)	شاره ولی و ملکیان، ۱۳۹۳	توانمندی بینشی و عقیدتی و معنوی، تدبیر در معیشت و سیاست امروزی، توجه به نیازهای اطلاعاتی و ارتباطی، فنی و اعتقاد به زنان، مشارکت‌گرایی و شیوه ترغیبی، آموزش فرارشته‌ای
کمی (توصیفی-همبستگی)	سواری، شیری و اسدی، ۱۳۹۲	عوامل: منابع و کانال‌های ارتباطی و اطلاعاتی (محلی، ملی و بین‌المللی) سن بیشتر، تحصیلات بیشتر، تولید و اشاعه و کاربرد اطلاعات و دانش و استفاده هدفمند و مؤثر از آن، کلاس‌های آموزشی و ترویجی، عضویت در تشکلهای و تعاونی‌های روستایی و بسترسازی به‌وسیله دولت.
کمی (توصیفی-همبستگی)	بندرز و نیک‌نامی، ۱۳۹۲	عوامل: میزان مدیریت مشارکتی در تعاونی، میزان انجام گروهی کارها در تعاونی، میزان شرکت در تصمیم‌های تعاونی، فرهنگ‌سازی و استفاده از آمادگی اعضا.
کمی (توصیفی-استنباطی)	چرمچیان لنگرودی و علی بیگی، ۱۳۹۲	عوامل: ارتباطات، برگزاری کلاس‌های آموزشی و آگاهی به نقش سازنده‌شان، وام و آزادی عمل اقتصادی، روش‌های گروهی (استفاده از زنان آموزش‌دیده، ارائه خدمات توسط شرکت‌های مشاوره و تبادل افکار و آشنایی با مهارت‌ها)، سابقه درکارها و داشتن دانش بومی، کمک دولت در فعالیت‌های اقتصادی، توجه به شایستگی‌ها، تأثیر، معنی‌داری، اعتماد، خود تعیینی.

مقوله‌های توانمندسازی	پژوهشگران	روش/رویکرد
عوامل: شغل‌های گردشگری و سرمایه‌گذاری در آن.	احمدی و صلاحی مقدم، ۱۳۹۲	کیفی (اسنادی)
فرصت‌های آموزشی و افزایش مهارت و آگاهی، حمایت دولت از تشکیل تعاونی‌ها، حمایت از مشارکت زنان و ایجاد فرصت‌های شغلی، وام‌ها، تشکیل تعاونی‌های خاص متناسب زنان، استفاده از تجارب، شناسایی. ترویج الگوهای موفق، مشارکت و تصمیم‌گیری‌ها.	شوکتی آقمانی، محمد نامدار و اسدی، ۱۳۹۲	کیفی (مروری- تحلیلی)
۱. توانمندی اقتصادی (گردشگری، تنوع درآمد و فرصت‌های شغلی)؛ ۲. توانمندی فرهنگی (تغییر الگوی مصرف، تغییر در فرهنگ زنان و افزایش سطح آگاهی از نقش‌های مؤثر گردشگری روستایی)؛ ۳. اجتماعی (تغییر شیوه زندگی، گرایش به فعالیت‌های بیرون منزل، امید به آینده). سن رابطه معکوس دارد.	خواجه شاهکوهی، خوش فر و کریمی، ۱۳۹۱	کمی (پیمایشی)
عوامل: میزان آگاهی و افزایش سطح سواد، استقلال مالی، شرکت در فعالیت‌های اجتماعی، استقلال فکری و مشارکت در تصمیم‌گیری، نگرش و باورها.	فال سلیمان، صادقی و موحدی پور، ۱۳۹۱	کمی (پیمایشی)
عوامل: تغییر نگرش و دسترسی به آموزش و تحصیلات عالی، استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات (رفاه، آگاهی و دسترسی)، مشارکت اجتماعی، خودکنترلی و خودتکایی، سیستم نظارت بر برنامه‌های توانمندی.	صیاد بیدندی، اسکندری نوده و خانی، ۱۳۹۱	کمی-کیفی بین‌رشته‌ای
فراهم آمدن درآمد، اعتمادبه‌نفس، میزان مشارکت و افزایش میزان کارایی زنان، تغییر نگرش مردان نسبت به توانایی زنان، تشویق زنان.	بریمانی، نیک منش و خداوردی لو، ۱۳۹۱	کمی (توصیفی-علی)
اقتصادی (تسهیلات کافی، درآمد)، روانی (ایجاد انگیزه، رضایت از تعاونی از طریق خدمات متناسب با نیازها و علایق)، اجتماعی - فرهنگی (شرکت در دوره‌های آموزشی)، خانوادگی، سیاسی، تحصیلات*وام به‌عنوان عاملی غیر مؤثر در توانمندسازی بیان‌شده علت را محقق این‌گونه بیان کرده است، اعطای وام تقریباً یکسان به تمام اعضا.	عطائی و زمانی میاندرستی، ۱۳۹۰	کمی - کیفی (مطالعه موردی، عکاسی و تحلیل انتقادی)
فناوری اطلاعات و ارتباطات، مؤلفه‌های توانمندی در این تحقیق، اقتصادی، عزت‌نفس، خود اثربخشی، استقلال فکری، احساس قدرت، توانمندی سیاسی، مشارکت اجتماعی.	آیت و اعظمیان، ۱۳۹۰	کمی (تحلیلی و توصیفی)
فناوری اطلاعات و ارتباطات، مشارکت، منفعت اجتماعی اقتصادی، نظام آموزشی، نظام بهزیستی، امنیت، تشویق رقابت، ارتقاء تشکل‌ها، حمایت‌ها.	فندالی، سلوکی و پیرمرادی، ۱۳۹۰	کیفی (اسنادی)
کلاس‌های آموزشی و آشنایی با روش‌های نوین، مشارکت در تصمیم‌گیری و ارائه راه‌حل، زیرساخت مناسب، کمک مالی، فرهنگ‌سازی الگوی تشکیل نهادهای غیردولتی، حمایت‌های قانونی، همکاری دولت و سازمان‌های غیردولتی، تشویق مؤسسه‌ها، تخصصی شدن فعالیت تشکل‌ها، ایجاد یک نظام مشاوره، (مسئولیت‌پذیری، افزایش اعتمادبه‌نفس، افزایش دانش و مهارت مدیریت).	یاسوری، ۱۳۹۰	کمی (توصیفی- تحلیلی)

۴- دسته‌بندی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی

در پژوهش حاضر، به دسته‌بندی و جمع‌بندی کردن همه مؤلفه‌های موجود در تحقیقات پیشین پرداخته شده است. برای دسته‌بندی از روش استقرایی تحلیل محتوای کیفی^۱ و تبدیل مفاهیم به مضمون‌هایی با بار انتزاعی برتر استفاده شده است. بدین منظور ابتدا تمام مفاهیمی که به نوعی مشابه و نزدیک به یکدیگر بوده‌اند، در یک مقوله قرار گرفته و تشکیل یک مضمون داده‌اند. دسته‌بندی‌های خلق‌شده با عنوان مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی در قالب جدول شماره ۲ آمده است. در این دسته‌بندی موارد مشابه ادغام شده و سعی شده تا مقولات تنها در یک دسته قرار گیرند.

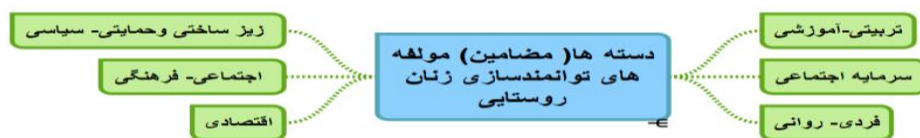
جدول شماره ۲، دسته‌بندی مقوله‌های توانمندسازی زنان روستایی

مؤلفه‌ها	(مضامین)
اعتماد، انسجام، اتحاد و یگانگی، مشارکت اجتماعی و سیاسی، مهارت مدیریت.	سرمایه اجتماعی
دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی (کشاورزی - ترویجی، فنّی حرفه‌ای، بازاریابی، کارآفرینی، فناوری، شغلی، فرارشته‌ای، آگاهی از حقوق و فرصت‌های اقتصادی، سلامت و توانایی‌ها و نقششان، آشنایی با روش‌های نوین)، تولید و اشاعه و کاربرد اطلاعات، دانش و استفاده هدفمند و مؤثر از آن، مشاوره، افزایش شناخت از وضعیت روستا، بهبود توان حل مسئله در مسائل فردی و اجتماعی، نشست‌های توجیهی برای مباحث اقتصادی، ایجاد انگیزه، کارگاه‌های کارآفرینی جهت استفاده از وام، ارتقاء مهارت کار گروهی، مشارکت‌گرایی و تشویق، استفاده از زنان آموزش‌دیده، ترویج الگوهای موفق، تخصصی شدن فعالیت‌ها، مهارت مدیریت.	توانمندی فردی
مهارت (تصمیم‌گیری، ارتباطی) شایستگی و توانایی، تحصیلات، ابتکار عمل، روان‌شناختی، توانمندی مدیریتی، تقویت روحیه خودباوری، اعتمادبه‌نفس، کشف مشکلات و افزایش آگاهی، تقسیم‌کار در خانواده، انگیزه، سن، شغل خانواده، وضعیت مالی خانواده، احساس پیشرفت، بهبود توان حل مسئله در مسائل فردی، توانایی برقراری ارتباط با سایر زنان روستا، آزادی و اختیار فردی، احساس قدرت، وضعیت تأهل، قدرت مهار رویدادها و پیامدها، میزان رضایتمندی از تعاونی، استقلال مالی و اداری، عضویت در سازمان‌های دولتی، رضایت زن از شوهر، فرزند کمتر، افزایش دامنه اختیارات، سابقه عضویت در تعاونی، توانمندی بینشی و عقیدتی، تعالی معنوی، تدبیر در معیشت و سیاست امروزی، میزان مدیریت مشارکتی در تعاونی، سابقه در کارها و داشتن دانش بومی، تأثیر، معنی‌داری، خود تعیینی، استفاده از تجارب، شناسایی، امید به آینده، خودکنترلی و خودتکایی، افزایش میزان کارایی زنان، عزت‌نفس، خود اثربخشی.	توانمندی اجتماعی

^۱ Qualitative content analysis

مؤلفه‌ها	(مضامین)
<p>شناسایی و توجه به نیازها، عوامل بازدارنده و تسهیل‌کننده، کمک به توانایی روانی، کارآفرینی و زمینه‌سازی اشتغال‌های جدید، همکاری و حمایت خانواده در امور مربوط به صندوق و اشتغال، به‌کارگیری زنان در سطوح بالای تصمیم‌گیری، کشف مشکلات، افزایش رفاه، توسعه اجتماعات و بازارها (فقرزدایی)، تأمین منابع اعتباری خرد، ظرفیت‌سازی، حمایت هیئت‌مدیره از فعالیت‌های صندوق، دریافت خدمات اجتماعی - اقتصادی، حمایت نهادهای دولتی و غیردولتی (مالی، زیرساختی، حمایت در زمینه به‌کارگیری فناوری، برنامه‌های کارآموزی و آموزش‌های پیشرفته، ایجاد خدمات مشاوره‌ای، بازاریابی و تحقیقات بازار، مراجع دولتی و قانون‌گذاری لازم، تشکیل تعاونی‌ها، مشارکت زنان و ایجاد فرصت‌های شغلی، وام‌ها، تشکیل تعاونی‌های خاص متناسب زنان) توجه به نیازهای اطلاعاتی و ارتباطی و فنی، بسترسازی دولت، سیستم نظارت بر برنامه‌های توانمندی، توانمندی سیاسی، نظام بهزیستی، امنیت، تشویق مؤسسه‌ها.</p>	<p>زیرساختی و حمایتی-سیاسی</p>
<p>عضویت تشکل‌های گروهی، تعاونی‌ها، افزایش روابط و شبکه‌های اجتماعی قوی، سلامت اجتماعی، اتحاد و یگانگی، تغییر روابط قدرت، شرکت در کلاس‌های آموزشی، عضویت در سازمان دولتی، آگاهی از چگونگی کسب‌وکار، شرکت در مجالس مذهبی و فرهنگی، توانایی برقراری ارتباط با سایر زنان روستا، تشویق اجتماع در زمینه‌سازی حضور زنان در امور، رفع تبعیض، فرهنگ‌سازی و تغییر نگرش و باور جامعه و مردان نسبت به توانمندی زنان و آسیب‌دیدگی زنان و زنان سرپرست خانوار، افزایش پایگاه اجتماعی، ارتباط و تعامل بین اعضاء با سازمان‌های ذی‌ربط عضویت در تعاونی‌های تولیدی، تلاش به‌منظور افزایش مهارت‌های تولیدی دیگران، انجام فعالیت‌های درآمدزای گروهی، پیوندهای خانواده، آگاهی اجتماعی، قدرت زنان در تصمیم‌گیری خانواده، تحرک و پویایی، حضور در مجامع عمومی و آزادی‌های اجتماعی، مشارکت در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی، پس‌انداز جمعی پول، پیوندهای عاطفی اعضاء، اعتقاد به زنان، منابع و کانال‌های ارتباطی و اطلاعاتی (محلی، ملی و بین‌المللی)، فرهنگ‌سازی و استفاده از آمادگی اعضاء، تغییر الگوی مصرف، تغییر در فرهنگ زنان و افزایش سطح آگاهی از نقش‌های مؤثر گردشگری، تغییر شیوه زندگی، مؤلفه خانوادگی، منفعت اجتماعی، فرهنگ‌سازی الگوی تشکیل نهادهای غیردولتی.</p>	<p>اجتماعی-فرهنگی</p>
<p>اعطای وام و اعتبارات خرد، استقلال مالی و پس‌اندازی، شرکت در فعالیت‌های درآمدزای گروهی، عضویت در تعاونی‌های تولیدی، مشارکت در صندوق اعتبارات، شرکت در کارهای عام‌المنفعه، شغل خانواده، وضعیت مالی خانواده، سرمایه‌گذاری و میزان مبلغ سرمایه‌گذاری شده، تعداد دفعات دریافت وام، سابقه عضویت در صندوق، راه‌اندازی شغل و کسب‌وکارهای خرد (مشاغل خانگی)، تأمین منابع اعتباری خرد، مالکیت بر منابع، درآمد، پس‌انداز جمعی پول، همکاری در فعالیت‌های اقتصادی، گسترش برنامه‌های سودآور، تصمیم‌گیری در مورد منابع مالی خانواده، دسترسی به تسهیلات صندوق و قدرت بازپرداخت وام، بهبود موقعیت اقتصادی زنان، مالکیت بر زمین، شغل‌های گردشگری و سرمایه‌گذاری در آن، گردشگری، تنوع درآمد و فرصت‌های شغلی.</p>	<p>اقتصادی</p>

بر اساس نتایج بررسی مقالات، مدل مفهومی به شکل مدل شماره ۱ ترسیم گردید. در این مدل شش مقوله برای توانمندسازی زنان روستایی مشخص شده است.

«مدل مفهومی شماره ۱»

۵- نتیجه گیری

امروزه توانمندسازی یکی از مباحثی است که نمی‌توان در توسعه یک جامعه آن را نادیده گرفت. جوامع در صورتی می‌توانند به معنای واقعی توسعه دست یابند که بر توانمندسازی همه گروه‌ها و اعضاء خود تمرکز کنند. توانمندسازی یک مفهوم چندبعدی است و این مهم را می‌توان از تعاریف متنوعی که از توانمندسازی به دست می‌دهند دریافت. بدین ترتیب مؤلفه‌های گوناگونی در این مفهوم دخیل هستند. مبحث توانمندسازی زنان می‌تواند آنجا اهمیت پیدا کند که باعث ایجاد قابلیت در زنان برای مشارکت فعال و آگاه در تأمین رفاه فردی و اجتماعی‌شان شود. حتی به صراحت می‌توان دریافت که توانمندی بر کاهش فقر نیز مؤثر خواهد بود. بی‌شک زمانی که گروه‌های اجتماعی همچون زنان به توانایی خود ایمان بیاورند و در محیط‌های گوناگون مشارکت داشته باشند، رشد و توسعه اجتماعی نیز امکان‌پذیر خواهد بود. با توجه به اهمیت مفهوم توانمندسازی زنان و به خصوص زنان روستایی، مطالعات و پژوهش‌های گوناگونی در این خصوص صورت گرفته است. پژوهش حاضر به دنبال ارائه یک مدل جامع و جمع‌بندی همراه با تفسیر و تأمل در یافته‌ها و نتایج مطالعات پیشین صورت گرفته است. در تحقیقات گذشته در رابطه با توانمندسازی زنان روستایی، بر مؤلفه‌های گوناگون توجه شده است. باید دید مؤلفه‌های توانمندسازی زنان به‌عنوان چه عاملی (فردی - روانی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی یا ...) دیده شده است. اکثر تحقیقات صورت گرفته بر نقش تعاونی‌ها تمرکز دارند. در برخی توانمندسازی به‌طور کلی مد نظر بوده یا بر یک بعد توانمندسازی زنان توجه شده است. از نظر تأهل و مجرد در میان مطالعات صورت گرفته تنوع و گوناگونی دیده می‌شود. سن به‌عنوان متغیری است که در برخی تحقیقات دارای تأثیر مستقیم و مثبت (سواری، شیری و اسدی ۱۳۹۲: ۳۸۱؛ قنبری و انصاری ۱۳۹۴: ۶) گاهی دارای تأثیر منفی و معکوس (خواجه شکوهی، خوش فر و کریمی ۱۳۹۱: ۱۱۱؛ قدیری معصوم و احمدی ۱۳۹۴: ۷۶۷) و گاهی نیز غیرمؤثر (پاریاب، زمانی میاندشتی، پزشکی راد؛ جمالی ۱۳۹۳: ۵۹) است. از نظر فراوانی تحقیقات موردبررسی بیشترین تحقیقات مربوط به سال ۱۳۹۳ (با ۹ مورد) است و کمترین تحقیقات نیز مربوط به سال ۱۳۹۶ (با ۱ مورد) است. تحصیلات اکثر نمونه‌های مورد بررسی دیپلم، کم‌سواد و بی‌سواد بوده است و تنها در برخی تحقیقات (باسوری ۱۳۹۰: ۵۷؛ صیادبهدندی، اسکندری نوده؛ خانی ۱۳۹۱: ۱۳۴) موارد تحقیق دارای مدرک دیپلم یا بالاتر از آن هستند. این وضعیت تحصیلات نشان می‌دهد که زنان روستایی نیاز ویژه‌ای به برنامه‌های آگاهی بخشی و آموزشی دارند؛ زیرا بخشی از توانمندسازی زنان روستایی مربوط به خودکارآمدی^۱ و ذهنیت آن‌ها در مورد خودشان و قابلیت‌ها، توانمندی‌ها و حقوقشان می‌شود. می‌توان به صراحت دریافت که ایمان زنان روستایی به خود و توانایی‌ها، خودباوری و اعتماد به نفسشان، می‌تواند در عرصه عمل نیز آن‌ها را موفق سازد. این موفقیت هم در عرصه شخصی زندگی آن‌ها نمود پیدا می‌کند و هم راه را برای توسعه هر چه بیشتر جامعه هموار می‌کند. طبق نتایج پژوهش، دسته‌بندی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان بدین صورت به دست آمد: سرمایه اجتماعی، تربیتی - آموزشی، فردی - روانی، زیرساختی و حمایتی - سیاسی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی.

سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌هایی است که در تحقیقات امروزی جایگاه ویژه‌ای دارد و بسیار به آن توجه شده است. اگر اعتماد متقابل، همکاری و مشارکت، مسئولیت و انسجام یک گروه اجتماعی (به‌عنوان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی) تأمین شود، بی‌شک می‌توان رفاه اجتماعی (زاهدی، شیانی و علی پور ۱۳۸۸: ۱۲۵)، رشد اقتصادی (قاسمی ۱۳۸۹: ۵۶؛ سوری

^۱ Efficacy

۱۳۹۳: ۶۱) و توسعه و پیشرفت انسانی (مهرگان و دلیری ۱۳۹۲) را در آن جامعه تضمین کرد؛ زیرا این افراد آن‌چنان به یکدیگر پیوند می‌خورند که موفقیت فردی خود را در موفقیت جمع می‌بینند و حتی تلاش‌های‌شان در راستای رسیدن به رشد همگانی رقم خواهد خورد. اجتماع روستا اگر با اعتماد، مشارکت و تعهد به یکدیگر همبسته شوند، موفقیت روستا را تضمین خواهند کرد. علاوه بر بخش توانمندی فردی که سخن آن رفت می‌توان به مؤلفه مؤثر اجتماعی فرهنگی نیز اشاره کرد.

جامعه ایران از نگرشی مردسالارانه برخوردار بوده است. «فراستی مردان و فرودستی زنان واقعیتی است که در جامعه ایران هم وجود دارد و زنان در باورها و کلیشه‌های جنسیتی که در خانواده و جامعه برایشان تعریف شده است، در فرودست اجتماع ایران قرار دارند» (شکرپیگی ۱۳۹۶: ۴۸)؛ اما بعد از برداشتن گام‌هایی در دفاع از زنان، تحت عنوان فمینیسم در دهه‌های اول قرن بیستم، در سایر نقاط جهان نیز به مرور شاهد زایش اندیشه‌هایی مشابه می‌توان بود. در ایران نیز باید مشروطیت را نقطه عطفی دانست که در تغییر نگرش زنان و حصول دستاوردهایی همچون تساوی حقوقی مؤثر واقع شد (سینائی و دانش دوست ۱۳۹۵: ۲). در دوران ما زنان بیش از گذشته وارد عرصه اجتماع می‌شوند و در تعامل با ساختارهای جامعه توان تغییر آن‌ها را نیز می‌یابند (شکرپیگی ۱۳۹۶: ۴۹)؛ اما با وجود تغییر و تحولات ایجادشده، هنوز هم نشانه‌هایی از مردسالاری را می‌توان در گوشه و کنار جامعه، نگرش‌ها و کلیشه‌های جنسیتی و حتی افکار خود زنان از هویتشان شاهد بود. تحت تأثیر این مطالب، اکثراً اجتماع و مردان حضور و توانمندی زنان را تنها در حوزه خانه و خانواده می‌بینند و این در حالی است که همیشه زنان و در تاریخ ایران به‌خصوص زنان روستایی در عرصه فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی حضوری پررنگ داشته و دارند. از این منظر، تغییر نگرش جامعه و خودزنان نسبت به قابلیت و توانمندی‌هایشان مبحثی است که باید مورد توجه قرار گیرد. این مانع می‌تواند با برنامه‌های آموزشی مرتفع شود. به‌علاوه بخشی از موفقیت‌ها در حوزه توانمندسازی نهادی و مربوط به سازمان‌های دولتی و غیردولتی است. در این عرصه نیاز به پشتیبانی و حمایت‌های قانونی، مالی و توجه به نیازهای مختلف زنان و روستا و ایجاد یک فضای کالبدی مناسب احساس می‌شود. مؤلفه اقتصادی نیز همانند مؤلفه آموزشی از مباحثی است که در اکثر تحقیقات مورد توجه و تأکید است. تنها در برخی تحقیقات موضوع وام و اعتبارات خرد به‌عنوان یک عامل غیرمؤثر دیده می‌شود (عطائی و زمانی میاندشتی ۱۳۹۰: ۴۴۱؛ قدیری معصوم ۱۳۹۴: ۷۶۹).

۶- مراجع

- احمدی، سمیه و صلاحی مقدم، نفیسه، (۱۳۹۲)، «گردشگری روستایی فرصتی برای توانمندسازی زنان روستایی»، *اولین همایش ملی مدیریت گردشگری، طبیعت‌گردی و جغرافیا*، همدان دانشکده شهید مفتح، ۱-۱۲.
- آیت، سیدسعید و اعظمیان، الهه، (۱۳۹۰)، «تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توانمندسازی زنان روستایی»، *روستا و توسعه*، ۱۴(۳)، ۱۵۱-۱۶۴.
- بندرز، زینب و نیک‌نامی، مهرداد، (۱۳۹۲)، «شناسایی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر توانمندسازی اعضای تعاونی‌های روستایی زنان استان ایلام»، *پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی*، ۶(۳)، ۶۳-۷۷.

- بریمانی، فرامرزی؛ نیک منش، زهرا و خداوردی لو، سهیلا، (۱۳۹۱)، «بررسی نقش اعتباریات خرد در توانمندسازی زنان روستایی نمونه موردی: دهستان لکستان شهرستان سلماس»، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۱(۱)، ۶۹-۸۲.
- برقی، حمید و قبری، یوسف، (۱۳۹۳)، «بررسی و نظرسنجی درباره مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی و تبیین عوامل مؤثر بر آن‌ها: مطالعه موردی روستاهای شهرستان اصفهان»، *روستا و توسعه*، ۱(۱)۱۷، ۳۷-۵۳.
- پارباب، جابر؛ زمانی میاندشتی، ناصر؛ پزشکی راد، غلامرضا و جمالی، حبیبه، (۱۳۹۳)، «نقش تعاونی‌های تولیدی در توانمندسازی زنان روستایی استان فارس مطالعه موردی: تعاونی روستایی زنان همایجان سپیدان»، *پژوهش‌های روستایی*، ۱(۱)، ۴۵-۷۰.
- جلیلیان، سارا و سعدی، حشمت اله، (۱۳۹۴)، «بررسی تأثیر مؤلفه‌های اجتماعی-اقتصادی بر توانمندی روان‌شناختی زنان روستایی در شهرستان اسلام‌آباد غرب»، *پژوهش‌های روستایی*، ۶(۴)، ۷۴۵-۷۶۶.
- چرمچیان لنگرودی، مهدی و علی بیگی، امیرحسین، (۱۳۹۲)، «بررسی عوامل مؤثر بر توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی»، *زن و جامعه*، ۴(۱)، ۱۶۵-۱۹۲.
- خواجه شاهکوهی، علیرضا؛ خوش‌فر، غلامرضا و کریمی، لیلا، (۱۳۹۱)، «نقش گردشگری در توانمندسازی زنان روستایی (مورد مطالعه: روستای زیارت شهرستان گرگان)»، *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۱(۳)، ۹۵-۱۱۴.
- ده حقی، سمیه؛ چیذری، محمد و صدیقی، حسن، (۱۳۹۳)، «نقش تعاونی‌های کشاورزی در توانمندسازی اجتماعی زنان روستایی استان تهران»، *تعاون و کشاورزی*، ۳(۱۱)، ۱-۲۳.
- رضائی مقدم، کورش و نعمت‌پور، لیلا، (۱۳۹۳)، «فعالیت در تشکلهای تولیدی ورمی کمپوست، راهکاری برای توانمندسازی زنان روستایی: مطالعه موردی استان فارس»، *روستا و توسعه*، ۱۷(۸۳)، ۳-۱۰۳.
- زاهدی، محمدجواد؛ شیانی، ملیحه؛ علی‌پور، پروین، (۱۳۸۸)، «رابطه سرمایه اجتماعی با رفاه اجتماعی»، *رفاه اجتماعی*، ۹(۳۲)، ۱۰۹-۱۳۰.
- سواری، مسلم؛ شیرینی، نعمت‌اله و اسدی، علی، (۱۳۹۲)، «نقش منابع و کانال‌های ارتباطی و اطلاعاتی در توانمندسازی زنان روستایی شهرستان دیواندره»، *پژوهش‌های روستایی*، ۴(۲)، ۳۶۵-۳۸۴.
- سوری، علی (۱۳۹۳)، «سرمایه اجتماعی و رشد در ایران»، *پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۲۲(۶۹)، ۶۴-۴۹.
- سینائی، وحید و دانش دوست، راضیه، (۱۳۹۵)، «مقایسه تحولات جنبش‌های فمینیستی در غرب و ایران»، *نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت، دانشگاه علمی کاربردی استانداری قم*.
- شوکتی آقانی، محمد؛ محمدنامدار، آیدا و اسدی، علی، (۱۳۹۲)، «تعاونی‌ها و نقش آن در توانمندسازی زنان روستایی»، *همایش پدافند غیرعامل در بخش کشاورزی، جزیره قشم*، ۱۴-۲۰.
- شاره ولی، منصوره و ملکیان، عاطفه، (۱۳۹۳)، «طراحی الگوهای ارتباطی و اطلاع‌رسانی برای توانمندسازی زنان عضو صندوق اعتبارات خرد روستای لپویی استان فارس با پارادایم توحید محور»، *روستا و توسعه*، ۱۷(۳)، ۴۳-۶۸.
- شکربیگی، عالیبه، (۱۳۹۶)، «بررسی نابرابری جنسیتی و عوامل مرتبط با آن در بین زنان شهر بوکان و میاندوآب»، *پژوهشنامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۸(۳)، ۴۷-۶۷.
- صیاد بیدهدی، لیلا؛ اسکندری نوده، محمد و خانی، فضیله، (۱۳۹۱)، «بررسی قابلیت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در توانمندسازی زنان روستایی مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان لاهیجان»، *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۴(۳)، ۱۱۹-۱۴۶.

- عطائی، پوریا و زمانی میاندشتی، ناصر، (۱۳۹۰)، «نقش تعاونی‌های زنان روستایی در توانمندسازی اعضا»، *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، ۲(۳)، ۴۳۳-۴۴۴.
- فقیری، مژگان؛ علی بیگی، امیرحسین و پور قاسمی، فاطمه، (۱۳۹۳)، «پیش‌بینی و توانمندسازی زنان روستایی با استفاده از الگوی مبتنی بر تحلیل تشخیصی (مطالعه موردی: شهرستان کنگاور)»، *زنان و خانواده*، ۹(۲۷)، ۱۱۳-۱۳۳.
- فال سلیمان، حجت‌اله؛ صادقی، محمود و موحدی پور، معصومه، (۱۳۹۱)، «تحلیلی بر نقش پروژه ترسیب کربن در توانمندسازی زنان روستایی (مطالعه موردی: حسین‌آباد غیناب-شهرستان سربیشه)»، *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۲(۱۳)، ۸-۲۷.
- فقیری، مژگان؛ زرافشانی، کیومرث و علی بیگی، امیرحسین، (۱۳۹۳)، «بررسی تأثیر صندوق‌های اعتبارات خرد بر توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه»، *روستا و توسعه*، ۱۷(۳)، ۱-۲۲.
- فیروزی، محمدعلی و داری پور، نادیا، (۱۳۹۳)، «بررسی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی و تبیین عوامل مؤثر بر آن: مطالعه موردی روستای دونه شهرستان امیدیه»، *اولین همایش ملی توسعه پایدار روستایی در افق ۱۴۰۴*، اصفهان، شرکت توسعه‌سازان گردشگری اصفهان.
- فلاح حقیقی، نگین، (۱۳۹۴)، «میکرو آفرینی و توانمندسازی زنان روستایی: چالش‌های پیش رو»، *نشریه کارآفرینی در کشاورزی*، ۲(۱)، ۱۲۵-۱۴۵.
- فرخی، طاهره، (۱۳۷۶)، «نقش زنان در توسعه پایدار»، *تواناسازی زنان، تعاون*، ۷۴(۷۶)، ۷۶-۷۹.
- قنبری، یوسف و انصاری، رحیمه، (۱۳۹۴)، «شناسایی و تبیین عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی (مطالعه موردی: شهرستان رستم)»، *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۴(۳)، ۱-۱۰.
- قدیری معصوم، مجتبی و احمدی، افسانه، (۱۳۹۴)، «سازه‌های مؤثر بر موفقیت صندوق‌های اعتبارات خرد در توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی شهرستان فیروزکوه»، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۷(۴)، ۷۵۹-۷۷۲.
- قربانی، مهدی؛ عوض پور، لیل و راسخی، ساره، (۱۳۹۵)، «تحلیل سرمایه اجتماعی شبکه زنان روستایی در راستای توانمندسازی جوامع محلی (منطقه مورد مطالعه: روستای بزیجان، شهرستان محلات، استان مرکزی)»، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۵(۲)، ۲۷۳-۲۹۴.
- قندالی، مجتبی؛ سلوکی، میثم و پیرمرادی، امیرحسین، (۱۳۹۰)، «بررسی جایگاه فناوری اطلاعات و ارتباطات در توانمندسازی و اشتغال‌زایی زنان روستایی با توجه به اهداف توسعه کشاورزی هزاره سوم»، *اولین همایش ملی راهبردهای دستیابی به کشاورزی پایدار*، دانشگاه پیام نور استان خوزستان، ۱-۹.
- قاسمی، وحید؛ ادیبی سده، مهدی؛ آذربایجانی، کریم و توکلی، خالد، (۱۳۸۹)، «رابطه سرمایه اجتماعی با توسعه اقتصادی»، *رفاه اجتماعی*، ۱۰(۳۶)، ۲۷-۶۰.
- قاسمی، مریم؛ علیزاده، لیدا و قندهاری، لیل، (۱۳۹۷)، «تدوین استراتژی‌های توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی با استفاده از ابزارهای مدیریت استراتژیک SWOT-QSPM»، *زن در توسعه و سیاست*، ۱۶(۱)، ۷۹-۱۰۹.
- کلدی، علیرضا و سلحشوری، پروانه، (۱۳۹۱)، «بررسی تأثیر حمایت اجتماعی بر توانمندسازی زنان»، *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۴(۴)، ۷-۲۲.
- کاظمی، رحیم؛ یعقوبی، جعفر و نعیمی، امیر، (۱۳۹۷)، «تحلیل سرمایه اجتماعی بر روی توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهر سلماس»، *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، ۱۴(۲)، ۱۴۳-۱۵۹.

- مهاجری امیری، شیوا؛ مجردی، غلامرضا و بادیار، محمد، (۱۳۹۵)، «بررسی نقش عوامل اجتماعی و روان‌شناختی بر توانمندسازی زنان روستایی سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد (مورد مطالعه: شهرستان عباس‌آباد)»، *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، ۲-۴۷ (۱)، ۲۱۱-۲۲۵.
- مهرگان، نادر و دلیری، حسن، (۱۳۹۴)، «بررسی ارتباط میان سرمایه اجتماعی و توسعه انسانی در استان‌های ایران (۱۳۸۸-۱۳۷۹)»، *پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)*، ۱۵(۲)، ۱۱۷-۱۳۶.
- مظفری، محمدمهدی و ضیائی، محمدصادق، (۱۳۹۶)، «بررسی اثرات صندوق اعتبارات مالی خرد بر میزان توانمندسازی مدیریتی زنان روستایی (مطالعه موردی: منطقه الموت)»، *دانش سرمایه‌گذاری*، ۶(۲۴)، ۲۳۱-۲۴۹.
- نادری مهدی، کریم و وحدت مودب، هاجر، (۱۳۹۳)، «توانمندسازی زنان روستایی برای مشاغل خانگی»، *سومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی*، همدان.
- نوروزی، فریبا، (۱۳۹۵)، «تبیین نظریه‌های راهگشا در ترسیم مدل علی توانمندسازی زنان با تأکید بر توانمندسازی اقتصادی»، *کنفرانس بین‌المللی نخبگان مدیریت*، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- نجفی کانی، علی اکبر و وصال، زینب، (۱۳۹۴)، «نقش مدیریت محلی در توانمندسازی زنان روستایی (مطالعه موردی: دهستان استرآباد جنوبی شهرستان گرگان)»، *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۰(۳)، ۴۷-۵۶.
- وطن‌خواه نوغانی، آتنا؛ قاسمی، مریم و جوان، جعفر، (۱۳۹۵)، «شناسایی و اولویت‌بندی راهبردهای توانمندسازی زنان در روستاهای مهاجر فرست (مطالعه موردی شهرستان مشهد)»، *مطالعات اجتماعی-روان‌شناختی زنان*، ۱۴(۳)، ۶۱-۹۲.
- یاسوری، مجید، (۱۳۹۰)، نقش سازمان‌های غیردولتی NGO در توانمندسازی زنان و جوانان روستایی نمونه: روستای اردوغش، *چشم‌انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)*، ۶(۱۷)، ۴۴-۶۰.
- Malhotra, A., Schuler, S. R., & Boender, C. (۲۰۰۲). *Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development*. Background paper prepared for the World Bank Workshop on poverty and gender. Washington, D.C.: *International Center for Research on Women*. Available at: Worldbank.Org/INTGENDER/Resources/MalhotraSchulerBoender.pdf.
- Harris, C., & Larry V. H. (۲۰۰۹). *Research synthesis as a scientific process*. Aristote, de Anima, Book ۱, Chapter ۳-۱۶.